

KAZIMIERA IŁŁAKOWICZÓWNA KOŁOZSVÁRI EMLÉKEK

1939 szeptemberétől 1947 végéig élt Kolozsvárt a mai lengyel költők doyenje, a 80. évében járó Kazimiera Iłlakowiczówna. Egész kolozsvári tartózkodása alatt idegen nyelvek tanításából tartotta fenn magát. Megtanult közben románul, majd magyarul is olyannyira, hogy magyar egyetemi hallgató tanítványai segítségével lefordította Ady, Aprily Lajos, Horváth Imre, Szabédi László, Reményik Sándor több versét. Eminescu-fordításai a varsói Állami Könyvkiadónál megjelent Eminescu-válogatásban láttak napvilágot. Megható, értő verset írt Ady édesanyjáról. Hazájába visszatérve, első irodalmi tevékenysége az *Abel a rengetegben* című Tamási-regény tolmácsolása volt. Kiváló költő és műfordító, aki szakmai konferenciákon felszólalva gyakorlati példáit nemegyszer az Ady-, Petőfi- és Tamási-fordításai nyomán szerzett tapasztalatokból meríti.

De mutassuk be röviden, kiről is van szó.

1892. augusztus 6-án Vilnóban született, értelmiségi családból származik. A korán árvaságra jutott Kazimierának elég hányatott gyermekkora volt. Először Stanisławówban, majd Varsóban él. 1905-ben közli első versét a varsói *Tygodnik Ilustrowany* című folyóirat. Többször jár külföldön, részben rokonai, részben ösztöndíjak segítségével. Előbb Freiburgban, majd Genfben és Oxfordban nevelkedik. 1909-ben görögből és latinból vizgázik Pétervárott, 1910 őszén beiratkozik a Jagelló Egyetemre, és itt Krakkóban szerez abszolutóriumot. Az első világháború éveiben önkéntes ápolónői szolgálatot teljesít. Ekkorra már két verseskötettel is jelentkezett az irodalomban. Minthogy a fronton egészsége megrendül, a háború utolsó két évében korrektori munkából tartja fenn magát Pétervárott.

A háború végeztével a hazájába visszatérő, nagy nyelvtudású költő 1922-től kezdve a „Skamander” írócsoport tagja. A csoportosulás nevét a hasonló című lengyel folyóirattól vette. Ez a lap valamelyest a *Nyugatra* emlékeztet, nem követelt munkatársaitól semmilyen határozott politikai programot, csak írói tehetőséget, így hasábjain a legkülönbözőbb nevekkel találkozunk. Ami bennük mégis közös, az a ma költészetének vállalása. A csoport tagjainak nézeti megegyeztek abban is, hogy valamiféle „mérésékelt közép” szerepét töltötték be az irodalmi életben, műveikben jelentékeny szerepet játszott a hazai hagyomány. A csoport legismertebb (részben ma is élő) tagjai: Julian Tuwim, a csoport vezére, Jan Lechoń, Antoni Slomiński, K. Wierzyński, Jarosław Iwaszkiewicz (az Írószövetség jelenlegi elnöke), M. Pawlikowska és mások.

Az író nő már 1930-ban megkapta Vilno városának irodalmi díját, öt évvel később állami díjjal tüntetik ki, majd elnyeri a Lengyel Irodalmi Akadémia arany babérkoszorúját.

Korai árvasága rányomta bélyegét költészetére, amelynek alaphangja a borongás, a szomorúság. Ez a bánat annyival keserűbb és nyomasztóbb, minél inkább szenved emberi egyedülletében. Ezzel magyarázható bizonyára későbbi erős érdeklődése Ady istenes költészetére iránt.

Szerelmi költészete, bár dallamosan lüktető és színesen pompázó, mégis bánatosan merengő, telve keresésekkel, csalódásokkal, félreértésekkel, kiábrándulásokkal. Egyéni fájdalma olykor beleolvad népe, szűkebb litván hazája szenvedé-

sebe (*A rab hazából*), de tud örülni a hazaérkezés gondolatának is (*A visszatérés estéje*). Gazdag kedélyelete, hatalmas fantáziája, eredeti verstechnikája Iľakowiczównát a két világháború közötti lengyel költészet egyik legkiválóbb művelőjévé avatta.

A háború kitörése után a külügyminisztérium dolgozójaként a szövetséges Romániába menekül. Kolozsvár nyújt neki állandó menedékhelyet, a legkülönfélébb családoknál lakik, nemegyszer luxusviszonyok között, másszor a szegénység határán, de állandóan és következetesen idegen nyelvleckék adásából él, öntudatosan megőrizve függetlenségét az egymást követő politikai viszonyok közt. Visszaemlékezéseiben önkéntelenül is állandóan a szegények, az elnyomottak oldalán foglal állást. A kolozsvári fiatalsággal fenntartott leckeapcsolatai, kényszerű lakásváltoztatásai sok emberrel biztosítottak érintkezést. Találó megfigyelésekre nyílt alkalma, amelyeket részben előadások, részben pedig sajtólevelek útján örökített meg. Iľakowiczównának e sokféle visszaemlékezését a varsói Állami Könyvkiadó jelentette meg kötetben *Elkésztett vallomások* címen 1958-ban.

A felszabadulás után először műfordítással foglalkozik, de 1959-ig öt változás is jelent meg verseiből, és most készül verseinek és más írásainak két-kötetes reprezentatív kiadása. A költő megbecsüléséről tanúskodik az a tény, hogy 1954-ben megkapta a lengyel Pen Club nagydíját, 1957-ben pedig költői munkásságának egészéért Poznań városának irodalmi díját.

A nyolcvan éves költőnő visszaemlékezéseiből részleteket közlünk. Érdekes, hogyan látta egy kívülálló, románoknak és magyaroknak egyaránt barátja, a második világháború olyan nehéz és bonyolult eseményeit Kolozsvárott.

Csapláros István

EMBEREK

Erdély, ahol annyi emlékezetes találkozásom volt... Alighogy megérkeztem — a két szűcs, a Déri testvérek. Amikor 1939-ben, szokatlan hőségben, átléptem a román határt, számtalan viszonytagság után, egy olyan hegyaljai vidékre kerültem, ahol már szeptemberben is enyhe fagyok járnak. Az a sebtiben összekapkodott szegényes poggyász, amivel a minisztérium kiűritésekor Varsóból elindultam, s ami egy kis bőröndből, egy szatyorból s az írógépből állt, sürgős kiegészítést igényelt. Ebben legelőször is a Déri testvérek segítettek. De milyen tapintatosan tették ezt, hányféle ürügyet találtak, hogy elfelejtessék tartozásomat. És nemcsak ők, nemcsak a Déri testvérek lettek nekem afféle deus ex machinám, még számtalan beszerzőm akadt, akik mind igyekeztek kiegészíteni hiányos ruhatáramat, mindig a legjobb áruval s mindig legolcsóbban. A felejthetetlen Vas fogorvos, azok a tüneményes kis varrónők, akik a semmiből is összehoztak valamit, a kiközvetett udvarok lefolyói fölött függő, apró, doboz-szerű helyiségekben, abban a dombok és völgyek között elterülő, mesészerű Báthori-városban. Egy költőnő, a selymek és fonalak valóságos művésze, meg Ré-

vai Ilonka, a bűvös kezű divatárusnő, aki olyan jóságos volt, mint amilyenek csak a bécsi nők tudnak lenni. Aztán az öreg Bergerné, a fűzősnő, akinek nem találni párját, s akinek „északi” külsejű lánya egy „tisza vérű” magyarhoz ment feleségül.

Szeptember 25-én már állásban voltam, idegeneknél, és most, négy év múlva, még mindig idegeneknél dolgozom. Megtanultam órákat adni, mégpedig olyan jól, hogy a városban mindenki velem akar tanulni: annyi a tanítványom, amennyit csak elbírok. Persze, nem volt ez mindig így, s bizony nemegyszer utolsó garasimat kellett összeszámolnom. De az emberi jóság sohasem hagyott el. Abban a gazdag úri házban, ahol először lettem házitanító, egy egyszerű parasztasszony, a házvezetőnő volt hozzám a legjobb. Még ha beszélni nem tudtunk is egymással, ő mégis úgy tudott velem bánni, úgy tudott vigasztalni és siránkozni rajtam, hogy jobb embert otthon sem találtam volna. De az egyszerű emberek mindenütt jók voltak. Amikor megtudták, hogy honnan jöttem, rögtön engedtek az árakból, s a lehető legjobb árut vették elő. Amikor meg egyik nap-

ról a másokra elvesztettem az állásomat, a lakásomat és a kenyereimet, s azt se tudtam, kihez forduljak, gazdag ismerőseim közül senki sem vett magához akár egy napra is, csak az az asszony hívott, hogy jöjjenek ki hozzájuk falura, és maradjanak ott, ameddig csak akarok, vagy amíg valami jobbat találok.

Sok ilyen barátom van itt. Egy cipész, aki az első világháborúban orosz fogságba esett, ott megnősült, s miután meghalt a felesége, hazajött a kislányával. Vele oroszul beszélgetek. Egy városzéli viskóban lakik a lányával és egy macskával, s az ajtaja-ablaka elé virágokat ültet, itt csodaszépen fejlődnek. Nagy filozófus az öreg. Úgy ismertem meg, hogy egy iratot kellett neki oroszból lefordítanom, amiért persze nem fogadtam el semmit. Ezért aztán évekig javította a cipőmet, s bizony akadt munkája elég! A háborúról az volt a véleménye, hogy csak azért van, mert túl sok az ember, s ha majd jól megritkulnak, meg is szűnik.

Van azután egy nagyon kedves mosónő, aki hihetetlenül olcsón dolgozik, és nagyon vigyáz a fehérneműre. Szegény Sárinak rengeteg gondja van. A húga afféle „nyilvántartott személy“, ami őt nagyon bántja. A „kisasszony“ különben nagyon becsületes lelkű, és a nővérének is segít, ha sok a mosnivalója. Rég ismerem őket. Sári férje, Jancsi, román ember; a tuberkulózis egész szervezetét megtámadta, már a végét járja. Fiatal még, de borzasztóan sovány, s alig tud az ágytól az asztalig elmenni. Ha éppen nem részeg, kivánszorog szegény az udvarra, és simogatja a macskát, meg Zizit, a fehér pulikutját. Sári annyit dolgozik, hogy az kettőnek is elég lenne, takarítani jár házakhoz, sült tököt árul az utcán, s mindig liheg, folyik róla az izzadság. „Vettem Jancsinak negyven pengőért egy nadrágot“ — dicsekszik nekem. „Az istenért, Sári, dehát ő akár-melyik percben meghalhat, minek neki az a nadrág!“ — mondom neki. „Éppen azért, jó lesz a koporsóba, most meg legalább örül még valaminek“ — feleli erre. Székely asszony. Ez nagyon tehetséges hegyvidéki nép, éppúgy félti a szabadságát, mint nálunk a gurálok.

Sok ismerősöm van azok közt is, akik itteni szokás szerint a piacon állnak, s akiket bármilyen alkalmi munkára fel lehet fogadni. Rendszerint fűrészt vagy fejsze van náluk, mert legtöbbször fát vágni hívják őket, mivelhogy itt mindenütt, még a központi fűtésnél is fát égetnek. Egyesek meg targoncával várnak, hogy valami árut szállítsanak. De

sokan csak állnak, üres kézzel, nyáron meg egyszerűen lefekszenek a járdára, és alszanak, míg valakinek szüksége lesz rájuk. Az ember el sem képzelné, hogy milyen rettenetesen néznek ki, micsoda lehetetlen rongyokban járnak, pedig nagyon is rendes, derék emberek, csak-hogy a munkához a legrosszabb ruhájukat veszik fel, télen meg minden kaccatot, egyiket a másikra. Ilyen viszi ki a bőrdöket a pályaudvarra — mivel itt járművet ritkán lehet találni —, és segít a beszállásnál is, vagy ha kell, fát hord fel a pincéből. De ünnepeken, amikor megmosakodnak, és rendes ruhát vesznek fel, rájuk se lehet ismerni. Nagyon érdekes elbeszélgetni velük, mert gyakran igen változatos életük volt: egyszer fent, máskor lent, számtalan országban jártak, sokan közülük több nyelven is beszélnek, s egyáltalán nem rosszabbul, mint jómagam. Itt ezek az emberek nagyon kellene, mert sokféle munka van, amit „magára adó“ ember nem hajlandó elvégezni, mivel nem tartja magához méltónak.

Nekem is egy hordár — nem olyan egyenruhás, hanem csak egy egyszerű hivatali küldönc — hozza az ebédet. Oda-haza, abban a székely falucskában asztalos volt, de kislfia csonttuberkulózist kapott, ő bejött vele a városba, és olyan állást keresett, amivel betegsegélyző is jár, s így hol injekciózzák, hol meg kvarcolják a gyereket, hogy el ne pusztuljon. Hát ez a küldönc, amikor egyszer megkértem, hogy hozzon fel fát a pincéből, hívott egy olyan piaci embert, hogy hozza fel az, s amikor meg néhány ládát kellett elvinnie a műhelyébe, hogy valamit összemesterkedjen nekem, azt is másra bízta. Az ebédhordásért elég szép pénzt kap tőlem, s még valami ételt is, és így megegyeztünk, hogy azt a pár kanalat és edényt is elmossa. El sem lehet képzelni, milyen szégyennek tartja ezt, és mennyire fél, hogy valaki meglátja. Egyszer meg is mondta, hogy itt egyetlen igazi mesterember sem szállítja haza még a saját munkáját sem a megrendelőnek, mert az olyan nagy szegény, hogy a becsületét is elveszti tőle az emberek előtt.

A szokások és hagyományok nagyon különböznek, mert nálunk bizony ilyenmiért senki sem szűgyelli magát, de hogy ez itt így van, az szentigaz. Amikor egyszer egy ház előtt, ahol néhány tanítványom lakott, a pincéből feidobott fát — hogy gyorsabban menjen — magam raktam targoncára, többet sem a házmester, sem a liftes nem köszönt nekem. Ez úgy felmegeresített, hogy külön

mindegyiket — az egyik magyar volt, a másik román, s mindkettő idevalósi — elővettem, és megkérdeztem, miért ilyen udvariatlanok. Elkezdtek hímezni-hámozni, de én kereken megmondtam nekik, ha úgy gondolják, hogy én nem vagyok igazi „úrino“, mert dolgozom, akkor köszönjenek legalább úgy, mint bármelyik ismerősüknek, s ne úgy, mint egy „hölgynek“. Hát erre aztán elnevelték magukat, s attól kezdve jó barátságban voltunk.

A Malomárok melletti tér egyik felén hatalmas cirkuszi sátort emeltek, arrébb meg nagy görögdinnye- és sárgadinnyerakások állnak. Most minden kolozsvárinak dinnye van a hóna alatt, s a fiatal-ság, ha előszedi a csizmaszárból vagy a zsebből a bicskát, azt többé nem dugja vissza. Még a cigánypurdék is ide-oda futkosnak rongyaikban, s a késüket villogtatják — no nem azért, hogy véres verekedésbe kezdjenek, hanem mert egész áldott nap csak vagdossák és tömlik magukba a sok dinnyét. A népszerű és általános tiszteletnek örvendő cipőtisztító mester, a hídnál, a kirakata mellett nagy halom dinnyével is körül-rakta magát. Miféle kirakat? Hogy itt a cipőtisztítóknak kirakatuk is van? Hát Kolozsváron az is van. Ők itt nemcsak tisztítanak, hanem festenek is — akár-melyik cipőt bármilyen színre. A járdán félkörben ott állnak a megújítás remekművei, s a mester minden szabad pillanatát e festői tevékenységre használja. Egyszerű szolgálólányok veszik körül, akik a saját vagy az asszonyaik cipőjéért jöttek, s most színes társaságot alkotva élénken tereferélnek, vagy pedig vidám népdalokat füttyörészve ütik el az időt. Füttyülnek?! Úgy bizony: szépen, tisztán és minden zavar nélkül. Itt ez amolyan női különlegesség. Füttyülnek a Sétátéren meg a Malom utcában hatosával és egy-egy katonával összekarolva andalgó, népviseletbe öltözött szolgálólányok. És a jókedvű háziasszonyok is füttyentve szólítják elő a lányokat a piacon. Hogy-hogy — a piacon? Éppen hogy ott, és nemcsak az egyiket, hanem mindegyiket, minden elsején és tizenötödikén. Ez a maga nemében páratlan jelenség. A piactéren, a megszokott helyen, ezeken a napokon szolgálóhelyet kereső lányok állnak, s időnként egy-egy asszony odalép, és magával visz egyet kö-

zülük. Aztán kedvesen mosolyogva beszélgetnek, az úrinő meg a cselédlány. Csakhogy a kedveskedő mosoly egyre inkább csak az úrinők arcán látható, Kolozsváron ugyanis mind kevesebb lesz a szolgálólány. A nagyszájú székely lányok, a csendes, de kacér pillantású román fáták a környező falvakból s a csizmás gazdálányok is mindinkább otthagyják az otthoni életet, és igyekeznek gyárakba kerülni. Az én kedves Schwarcz nénim is haragosan beszél az állandóan cserélődő segítségeiről, és nem kis megvetéssel szól a háztartásról, ami jóformán csak az ő gömbölyű vállain nyugszik. A ház tele van gondos háziasszonyokkal, mind olyan élelmes, mint ő, mindegyik el van látva mindennel, és mindegyik minden szabad percében trécel a másikkal. Az udvaron fekete hajú gyerekek pingpongoznak, a levegőben fokhagyma- és hagymaszag terjeng, és péntek esténként meghitten világítanak az ablakokban a gyertyák. Schwarcz néni gyűlöli a fizikai munkát, és magasztalja a szellemit. Schwarcz néni minden halottjának az évfordulóján meggyújtja a gyertyákat, és a sok szomorú ünnepre pászkát süt. Néha egész nap égeti a lámpát — halott anyjának lelkiüdvéért. És Schwarcz néni nagyon dicséri azt a buzgalmat, amellyel én a lengyel őrnagy sírját gondozom.

A KRAKKÓI ŐRNAGY

Néha eltűnődöm, hogy e durván és érdesre faragott erdélyi táj fölött pont úgy suhannak el a felhők, mint nálunk, s a nemzetek talán még jobban elkeveredtek egymással itt, mint Vilnában vagy Lwowban. A kolozsvári temetőben végre megbékélten fekszenek egymás mellett a különböző nemzetek fiai. Nekünk is van ott halottunk. Roman Stadnicki krakkói őrnagy, aki 1939-ben halt meg. A városi közkórház német nővérei féltve ápolták, s azután keservesen megsiratták. A gyászmenetet magyar pap vezette, a gyászzenét katonaruhás cigány muzsikuskok adták, s a sír fölött csak az én imám hangzott el lengyelül. Hazai szokás szerint — az Ūrangyala. És ezt a szokásunkat sohasem veheti el tőlünk senki, Isten minket úgy segítjen.

A mi őrnagyunk sírja a hegy oldalán elnyúló temető legmagasabb pontján fekszik. Ott nem négy irányból fújnak a szelek, mint másutt, hanem vagy százféle dühös légáramlat csavargatja a hársfacsemetéket, és fésülgeti minden irányban az éles és kemény szálú fűvet. Kö-

rös-körül elhagyott katonasírok: télen a környékbeli szegények tüzelőnek hordják el a keresztekét, nyáron a hangyák apró halmokat hordanak rájuk, s a kibírhatatlan hőségben mindenfelé hasadozik ez az irgalmatlanul kemény, agyagos kolozsvári föld. Ha nem is végig, de alaposan meghasadt az őrnagy fakeresztje is: a föléje hajló rózsafa koronája könnyen elfedi Stadnicki nevét s a dátumot: 1939. december 29. A temetést a román hadsereg rendezte, jó néhány tiszt is ment a koporsó mögött, s egyikük párnán vitte a halott kitüntetéseit. A síron minden elképzelhető erdei virág küzd a zord éghajlattal, s egyik-másik néha becsülettel hull el ebben a harcban. A kereszten ott függ a Csensz-tohová Szűz meg a sas képe, mindkettő a rákoscsabai Królekiewicz kapitány kerámia-munkája.

Erról a pontról, mint egy tenyéren, úgy látszik egész Kolozsvár, s a nap egyes óráiban hallani a sok harangot, ahogy megkondulnak egymás után odalent, a völgyi világban.

A VÁROS

[...] De szép ez a város, Báthori és Bem József szelleme járja át, s annyira sajátos légköre van, hogy nem is hasonlítható semmihez. Éghajlata nagyon zord, de azért azt hiszi magáról, hogy déli város, tehát sok az oszlopos bejáró, a nép meg agórai életet él, legalábbis én úgy tudom, hogy így nevezik az egész napi utcai ácsorgást. A kályhákban bükkfa, tölgyfa, nyárfá, de legrosszabb esetben jegenye ég, ám sohasem adnak elég meleget. Olyan idő is volt, amikor diófával meg almafával fűtöttem. Kiismertem én mindenfajta tüzelőt. Az almafa könnyű, mint a krémes sütemény, a hamuja hófehér, meleget nem ad, csak világít. Erról mindig az a Kolozsvár melletti gazdaság jut eszembe, ahol egy fél évig laktam. Reggelente, mielőtt elindultam az óráimra, egész halom fát dugtam a kályhába, hogy amikor hazajövök, csak alá kelljen gyújtani. Többnyire még alkonyat előtt tértem vissza, amikor a dombokon még világítottak a fák sárga levelei. Felmentem a szobámba, begyújtottam, s a könnyű almafa meg a beteg diófa kesernyés füsttel égett, s gyér meleget adott. Az udvaron páva sétált, az istállóban elbő-

dült egy bivaly, és minden kimondhatatlanul idegen volt.

Ezen a városon nemcsak fásszekereket vonulnak át nap mint nap, hanem gyakran birkanyájak is. Egyik legelőről a másikra terelik őket, s éjszakára valamelyik téren maradnak. A kisbárányokat a szamar viszi, hátára akasztott zsákokban. A nagyobb nyájaknak két-három ilyen szamarpesztonkájuk is van. Meg aztán sok öregasszonyt is látok, kosárral és zsákkal, az egyik elől, a másik hátul lóg le a vállukon, és mi minden van azokban! Ezek a kendős-rokolyás fehérnepek elég jó húsban vannak, s többnyire román, magyar vagy cigány népviseletben járnak. Vidáman hangoskodó gyereksereg van velük, akik minden asszonyt néminek szólítanak. A kolozsvári tömegben mindig feltűnnek ezek a falusi asszonyok és lányok, pántlikákkal, főkötővel, kötényesen, lábukon férfias, félfranciás sarkú csizmában.

A szekereken sűrűn látni pityókás, hangosan óbégató legényeket. Kalapjukon szalag vagy egy összehajtott papírdarab — ezek a rekruták. Néha négyen-ötven egymásba kapaszkodva tántorognak

végig az utcákon, és szomorú nótákat gajdolnak. Ez régi szokás itt: senki sem szól rájuk, a rendőr is hagyja őket; jögnök van hozzá, rekruták. Leihatják magukat kedvükre, csak aztán részegen nem szabad a járdán menni. Ők azonban erdélyiek, nem mennek egyesével és erős támasz nélkül.

A falu mindenütt ott van ebben a városban: nemcsak a piacon vagy a tízfuszos cigánynegyedben, ahol lakom, hanem a főtéren, a sétányokon meg minden körmenetben és minden felvonuláson. Én meg, minthogy arra kényszerültem, hogy egy ilyen festőien szép ország városában éljek, hát jól az emlékezetembe vések minden részletet és különösséget, mint a beteg, aki a tájat csak egy ablakon keresztül nézi. Ha majd elmegyek innen, álmaimban kolozsvári utcákon járok; megállok Báthori kollégiuma előtt, hosszan elnézem a házat, ahol Petőfi megszállt, és imádkozom az előtt, amelyben Bem lakott.

De vajon tényleg olyan csodálatos város ez? Hogy van valami különös benne, azt nem lehet tagadni. Egy nem túl széles völgynek a közepén húzódik végig az a közepes magasságú domborsó, helyenként sziklás, de jobbra erdőkkel borított, habár — mint mondták — az erdő nagy részét már kiirtották. Ennek a dombvonulatnak a lejtőin terül el a város, és gyümölcskertekkel meg szőlőkkel ostromolja a dombokat, s az elhódított helyeket mindenütt házak jelzik, deszka-vityillóktól kezdve a kényelem és előkelőség igényével épült villákig. Hogy miért beszélek csak igényről? Mert a nagyvonalú bőkezűség lendületében megengedték, hogy a város akármilyen úttalan helyre is kiterjessz-

kedjen, s az utcák nem serpentinzerűen épültek, hanem arra kanyarodtak, amerre a kedvük tartotta, vagyis összevissza, mint ahogy a kecske ugrál; az emberek meg olyan helyekre is építkeztek, ahol a házakat állandóan a leomlás vagy az évenként megismétlődő áradás fenyegeti, vagy pedig — ellenkezőleg — az, hogy teljesen víz nélkül maradnak. Nem egy sűrűn lakott utcába sem autóbusszal, sem személygépkocsival nem lehet behajtani, esetleg csak bivalyos szekérral; még a villany sem jutott el odáig.

Ezzel szemben elborítják őket a gyümölcsösök meg a virágoskertek. A rózsák, gliciniák, a napraforgó. Ez a sülyös, tapadós, agyagos föld hallatlanul termékeny. Csak meg kell kaparni egy kicsit, és kihajt egy almafa, egy barackfa vagy akár az őszibarack is.

A külvárosi viskók tornácain kukoricacsövek aranylanak, s mindenfelé kővér dinnyék hevernek, már amennyiben nem pusztítja el mindezt a fagy, nem önti el a víz, vagy nem égeti ki a szárazság. Mert csak néhány óráig essék az eső, az áradat már nemcsak hidakat és kerítéseket sodor magával, hanem — a külvárosi negyedekben — házrészeket meg álmukban belefulladt gyerekek holttestét is. Ilyenkor ezt az egész termékeny tájat percek alatt elönti az iszap és a hordalékkő. Nincs többé kukorica, nincs többé krumpli — a víz mindent elvitt. Viszi a vasúti hidat, a szállítmányokat s a tűzifát is. Az itteniek megszokták ezt, az idegen elrémül. A Szamos is hol csak vékonyan csörgedezik, és alig mozditja meg a malmokat, hol meg — zavaros, megduzzadt, fenyegető áradatként — azt keresi csak, hol tépjen le egy partészletet, vagy hol sodorjon el egy hidat.

A LECKEÓRÁK

Nincs más, csak leckeóra. Országok hullnak, és újak születnek, a riadók lekergetik az embereket a pincékbe, az utcákon tüntetések zajlanak, és hozzám mindig, télen és nyáron, tavasztól őszig, minden órában jön egy tanítvány, és nekem csak az a fontos, hogy mindegyik elkészítse a leckéjét, hogy haladt-e valamit, hogy tanuljunk — ha a föld felszínén, hát akkor itt, ha a föld alatt, akkor meg ott.

Milyen csodálatos, egy magyar pincében, csendben, hogy ne zavarjuk az imádkozókat, Puskin *Hajtóröttjét* tanítani!

Milyen hihetetlen dolog az egyetemi klinika elsötétített, szűk röntgenszobájában több mint egy tucat magyar orvost az első orosz betűkre tanítani, könyv nélkül, csak egy tábla segítségével.

Azok az „1^{ik}-ek, mennyi bajom van velük, míg megtanulják a tanítványaim, hogy úgy ejtsék ki, mint egy egészen ellaposított u-t. Vannak, főként a nők közt, akik egyszerűen nem akarják másképp kiejteni, mint az „1^{ik}-t; erősítik, hogy ők már voltak „tanfolyamokon“, és hogy ott is mindenki úgy mondta. Hát persze, nem minden tanár kínlódik ezzel szívesen. Nekem azonban megvan az

az elégtételelem, hogy tanítványaim mind úgy ejtik ki ezt az „l“-t [hasonlít az angol w-hez — A ford.], mint ahogy ott-hon a galíciaiak, vagyis majdnem tökéletesen. Vannak már olyanok, akik ma-guk is adnak órákat.

Oroszt, utána két angol órát, majd há-rom franciát tartok, és felváltva hol ró-mánul, hol magyarul, hol meg németül magyarázok. Van a családban egy legenda, miszerint a nagyapám egy nyelvvel többet tudott a kelleténél, és megbolondult: nem lett dühöngő örült, csak olyan csendes melankolikus, és megtiltotta, hogy a gyerekei tanuljanak. Amikor teljesen váratlanul az itteni pre-fektus gyerekeinek a nevelőnője lettem, és gyorsan meg kellett tanulnom ezt az idegen nyelvet — egy kicsit én is úgy éreztem magam, mint az a nagyapám. De az csak a kezdet volt, most meg, ha török, ha szakad, meg kell tanulnom még egy teljesen idegen nyelvet. Át kell rá-gnom magam ezen a turáni nyelven, ami nem hasonlít semelyikhez, annak ellené-re, hogy sok benne a szláv szógyök. Üzentek, hogy fogjak neki hamar a vers-fordításnak. Az első magyar szavakat a nagy költő, Ady Endre verseiből be-tűztem ki. Akkor már értettem vala-mennyire magyarul, és a fordítás is elég könnyen ment; ha nem jön a demokrá-cia, megint baj lesz a nyelvekkel. Sze-rencsére az új rendszer bevezette a nyel-vi egyenjogúságot, s így nem kellett el-itkolni, hogy az ember tud magyarul. Mindenesetre az órákon mindkét nyelv-nek nagy hasznát veszem. Nincs más, csak leckeóral! A házitanítónak vagy az óraadó tanárnak nincs itt — hogy úgy mondjam — semmilyen társadalmi „rangja“. Nem éppen úgy, mint a tet-majeri hősök, de azért az életet ő is főként a konyhából láthatja csak. De kü-lönben ez a legjobb alkalom arra, hogy az ember megismerhesse egy társadalom „szélesebb rétegeit“, amelyekről nálunk lönyit beszéltek, de amelyekbe — kü-lönösen a diplomátáknak vagy az állam-férfiaknak — igen nehéz bejutni. A világ körülöttem kicsinek és szűknek tűnik, és merre is mehetnék a hat éve lejárt igazolvánnyommal innen, a fővárostól olyan nagy távolságra, hogy a követ-ségünkre nem jut el egy levél sem, hiá-ba kérem az útlevelet, válasz nem jön. Emiatt úgy érzem magam, mint egy börtönben, vagy mint aki zsákutcába jutott. Évek múlva aztán rádöbbenek, hogy e mikrokozmosz meg a másik, a széles nagyvilág közt — a maga Párizsával, Londonjával meg Isten tudja mijével — nincs is semmi különbség. A bajok és

fortélyok ugyanazok, és mindennek ugyanolyan az elintézési módja.

A konyhából látott világ nem tűnik másnak, mint amit a bejárat felől néz-nek. Csak szem kell, hogy lásson az ember, és az élet nem is elég, hogy mindent megértsen és megjegyezzen, ami érde-kesség csak történet körülötte. Így pél-dául, a nagy költővel és filozófussal, Lucian Blagával való ismeretségem is csak olyan „konyha felőli“ élmény volt, mivel személyesen egyáltalán nem talál-koztunk, én csak a lányát, Dorinát taní-tottam. A bájos kis Dorli nyelvgyakorlat-ként angolul kivonatolta nekem apja hí-res darabját, A *gyermekek kereszttes-háborúját*. Ez egy fiatal fiú lelki drá-májáról szól, aki az anyja iránti enge-delmesség és egy fanatikus szerzetesnek a kereszteshadjáratba szólító leikes fel-hívása közt vergődik. A gyerekek az úrfi nélkül mennek el a háborúba, őt pedig a kastély úrnője erőszakkal visszatartja. De a kamasz mégis eltűnik, és végül is meghal. Utolsó perceiben a többiekkel együtt még látja magát Jeruzsálem falainál. Remek alakítási lehetőséget nyújt a két örült szerzetesnek, a katolikusnak és a pravoszlávnak az alakja. Akik va-lamikor, még 1927 táján, látták Lwow-ban Blaga *Manole mesterét*, biztos, hogy emlékeznek erre a mély filozófiai mű-veltséggel rendelkező román költőre. Sze-retem a verseit, s ha majd kevesebb el-foglaltságom lesz, talán fordítok is vala-mit tőle.

[...] 1940-től semmiféle „szerv“ nem foglalkozott velünk. Ha valaki történe-tesen idejön, és keresi a lengyeleket, ugyancsak nehezen talál meg valakit is közülük. Mindenki a maga sorsával küsz-ködött, olyannyira, hogy alig lehetett őket rávenni, olvassák az otthoni lapokat is, az én legféltettebb kincseimet. Mi-lyen szépek tűntek nekem ezek az új-ságok és folyóiratok, amelyeket 1939 óta most, 1946-ban kaptam először a nagy írótól, Tuwimtól. A *Nép Hangja*, *Heti Szemle*, *Újjászületés*, *Varsói Szemle*, *Köz-társaság*, *Varsó Élete*, *A Falu*, *A Hámor*, *A Főváros*, *Figyelő* — mindmegannyi hírforrás, hány kitűnő író, kicsoda pa-pír és kicsoda nyomás. Olvasom, fel-lelkeseдем, sok mindent nem értek, de mind átnézem, s azután kötelességem-nek tartom, hogy mindenhova elküld-jem őket, ahol csak egy lengyel is él itt, akiről a bukaresti sajtóból értesültem. Jobb propagandát a hazamenetelre el sem lehetne képzelni. Már amennyire ilyesmire egyáltalán szükség van.

Ezekből a lapokból tanítom lengyelre jó néhány tanítványomat is, akik már

tudnak oroszul. Elég megtanítanom őket, hogy olvashassák a lengyel szöveget, s félig már ismerik is a nyelvet. És menyire el vannak ragadtatva, ha az orosz nyelvvel való sok évi kínlódás után egyszerre csak azt veszik észre, hogy valami csodálatos ajándékként, minden erőfeszítés nélkül — tudnak lengyelül. Ettől háttérben szeretet ébred bennük irántunk. Mert hát az erdélyi ember tud és szeret is számolni. S ha kiszámítja, hogy az évek során mibe kerültek neki az orosz leckék, rögtön hozzászámítja azt is, hogy egyúttal lengyelül is megtanult. Ennek aztán úgy megőrül, hogy érdeklődni kezd, hol kaphatna lengyel nyelvkönyvet meg szótárt, amire persze senki sem tud neki választ adni. Ez a lelkesedés, sajnos, bizonyára elmúlik majd, ha én elmegyek innen, de azért lehet, hogy addig létesül itt is valamilyen lengyel kirendeltség. S ha megint lesz itt lengyel követség vagy követségi megbízott, ak-

kor az a követ vagy kultúrattasé okvetlenül beszéljen az egyetemen tartandó előadásain, a bemutatott filmek ismertetésekor, a Lengyelországba szervezendő kirándulásokon a fiatalokról, az ifjúságról, és megint csak az ifjúságról. Ezek az arcok és ezek a szívek mind készek arra, hogy a legőszintébb szeretettel forduljanak felénk. Nincs bennük semmi bántódás, semmi követelés vagy sérelem irántunk. Kíváncsiak ránk, s még arra is készek, hogy csodáljanak minket. Mélyen együttéreznek velünk, s nagyon szeretnék ezt kifejezésre juttatni. A legjobb két tanítványom hosszas buzdításomra levelezni kezdett egy lengyel lánnyal, hogy olyan levelezési barátságot kössenek, ami máshol nagyon is gyakori a fiatalok közt. Nagy izgalommal fogtak neki, sokáig vártak a válaszra. Ma is várják még. Sosem jött meg. De azért mégis, mindennek ellenére — nincs más, csak leckeóra!

KÖZÖS MÚLT, KÖZÖS JÖVENDŐ

[...] Érdemes elgondolkozni a költészet különös jelentőségén, annak lelket megrendítő és indulatokat kiváltó erején. Az ember azt hinné, semmisség csupán, szavak sikerületlen összeválogatása, ami nem is világos, és annyira sokértelmű, hogy mindenki azt olvashatja ki belőle, amit akar — bizonyítja ezt bármely irodalomtörténet —, és mégis oly heves és semmivel sem magyarázható hatást vált ki az olvasóból. Vegyük például a prófétákat, akik tulajdonképp nem mások, mint költők, de erőszakos, meg nem alkuvó, a szavakat és a saját népüknek és vezetőinek szóló intelmeket és szemrehányásokat meg nem válogató költők. És sem a nép, sem a hatalom nem bíbelődött sokat ezekkel a költőkkel. A hatóság politikai vétségben marasztalta el őket, s ennek megfelelően félt az életük felett. A nép pedig nem késlekedett megkövezni őket, úgyhogy azok főként a pusztaságban élték le életüket.

És Petőfi? — hogy kissé az újabb időket idézzük. Verseinek ma már a magyarok kis híján az osztrákok elleni felkelés kirobbantásának szerepét tulajdonítják, de annak idején a társadalom mélységesen felháborodott azon a hangon, ahogy honfitársaihoz szólt:

*Isten, küldd e helóta népre
Földed legszörnyűbb zsarnokát,
Hadd kapjon érdeme díjába'*

*Kezére bilincset, nyakába
Jármot, hátára kancsukát!*

(Nagykárolyban)

Vagy pedig:

*Megvetésem és utálatomnak
Hitvány tárgya, ember a neved!
A természet söpredéke vagy te,
S nem király a természet felett.*

És tovább:

*És ha tetszik engem fölemelned,
Am emelj fel, mint bálványodat;
Ha fölültetsz fejed tetejére,
Majd kirúgom szolgafogadat!*

(A világ és én)

Petőfit a magyar tábornokok illetet és fegyelmet nem ismerő, veszedelmes személynek tartották; nem átalították el-távolítani abból a hadseregből, amelynek toborzásáért olyan szenvedélyes szavakkal fordult a nemzethez — ismét megjegyzendő, hogy nem túlságosan megválogatott szavakkal. Csak a mi Bemünk állt ki mellette, de Petőfi és a hadvezetőség közötti viszály egyáltalán nem szűnt meg, s ki tudja, hogyan végződött volna, ha a költő nem választja a legmegfelelőbb kiutat, és nem esik el a harcmezőn.

Nincs szándékomban részletezni most, hogy milyen kapcsolatok fűzik Erdélyt Lengyelországhoz: Báthori István, Bem tábornok, a lengyel unitáriusok, emigránsok a felkelés idejéből, híres tudósok és protestáns személyiségek, akik Kolozsváron hatalmas palotákat is emeltek... Sírok a temetőben, ősrégi lengyel nevekkel... és a máig is érezhető rokonszenv, amit az erdélyiek, a magyarok éppúgy, mint a románok a lengyelekkel szemben éreznek, még ha a természetük általában tartózkodó is. Egyszer-egyszer valaki bevallja, hogy a nagymama lengyel volt.

1939-ben körülbelül száz lengyel menekült ide, akiket a város igazi vendégszeretettel fogadott. A sajtó, bár írt valami lengyel „táborról” is, de ilyen természetesen nem létezett. Az őrnagyunk temetését már említettem. Most, nyolc év után arra gondolok, hogyha majd újra lesz itt követségünk, akkor ez a sír lesz a lengyel barátság egyik jelképe. Ennek a barátságnak az ápolására az itteniek nagyon is készek, úgyhogy a követségnek „in spe” könnyű dolga lesz. Küldöttségek jönnek majd, hogy elhelyezzék koszorúikat arra a sírlapra, amit az újból megalakuló Lengyel—Román Baráti Társaság fog elkészíttetni. És beszédet tart majd: egy itteni professzor, Cádere, aki Varsóban volt román követ, azután Lucian Blaga, aki valamikor sajtóattasé volt nálunk, s most a kolozsvári egyetem filozófiatanára, magyarul pedig — a levéltár igazgatója, a Polonia Restituta-renddel kitüntetett — Kelemen Lajos fog beszélni. Az ünnepségen majd nagyszámú iskolagyerek vesz részt, akik a lengyel fiatalokkal folytatott levelezés révén megtanulják, hogy testvéri érzésekkel viseltessenek irántunk, és ezért tömegesen jelennek meg minden lengyel vonatkozású rendezvényen.

A tudósok és művészek közül pedig nemcsak Bologa doktornő akar lengyel kapcsolatokat szerezni növendékeinek, hanem a férje is, Valeriu Bologa doktor, a híres orvostörténész, az orvosi egyetem professzora; ő is keresi ismerőseit és kartársait, Wladyslaw Szumowski és Tadeusz Bilikiewicz doktort, valamint Birkenmayer professzort Krakóból és Wrzosek professzort Poznańból.

Nagyon kedves emlékekkel jött vissza Lengyelországból Lucian Blaga is: *Manole mester* című drámáját Horzyca igaz-

gató vitte ott nagy sikerrel színre. Emlékszem, hogy *A gyermekek keresztesháborúját* még egyidőben adták elő itt Kolozsváron a román és a magyar színházban. A szerző továbbra is keresi a kapcsolatot a lengyel színpaddal, és meg szeretné találni Horzycát is. A helybeli román és magyar újságok pedig várják a Lengyelországról szóló híreket, fényképeket, német vagy francia nyelvű cikkeket és értesítéseket; ugyanakkor meg az egyetemi ifjúság minél több lengyel képes újságot szeretne kapni. Itt lenne az alkalom, hogy bemutassuk a háború pusztításait. A lengyel filmek, a munkatáborokról szóló visszaemlékezések, a Fischer- és Hoess-pert bemutató híradók és tudósítások minél előbb kiadott fordításai — ha másként nem, franciául — itt nagy érdeklődésre találnának, és nagy visszhangot keltenének. Neves tudósainkat szintén hálás hallgatóság fogadná.

De példaként, íme, mit írt egy volt tanítványom, aki jelenleg ügyvéd Brassóban: „...Egyfelől azonban a legünnepélyesebben biztosíthatja Önt ez a régi tanítványa: Lengyelország legőszintébb és leghűségesebb rajongóját láthatják bennem. Bevallom, valahányszor hallok vagy olvasok valamit a lengyelekről, az úgy érdekel, mintha csak Romániáról szólna. Lehet, hogy ilyenkor önkéntelenül is azt keresem, ami az Öntől hallottakra emlékeztet. Mindenesetre, az a kevés, amit tudok, arra készlet, hogy minél többet tudjak meg azokról a személyekről és eseményekről, amelyekről Ön mesélt nekem. Ha én lenne más elfoglaltsága, rábeszelném, hogy írjon nekünk, az Ön hazája tisztelőinek, egy lengyel útikönyvet. De az ne legyen amolyan turisztikai leírás, hanem meghívás, hogy ismerje és szeresse meg mindenki annak az országnak a szellemét, amely az évszázadok során lakóiban és a tájban öltött testet. Ez kizárólag idegeneknek szóló könyv kellene hogy legyen, s bizonyára kellemes érzés lenne megírni.” Ezeket írta az a román fiatalember, aki lengyel karácsonyi dalokat muzsikál, s aki a tőlem nászajándékba kapott könyvet, Zywułska *Túléltem Auschwitzot* című naplóját olvasva tökéletesíti a lengyel tudását. Azt a könyvet pedig a romokból és szenvedésekből feléledő Lengyelországról — valóban meg kellene írni.

Kapusy Antal fordítása